

Nowomowa i antynowomowa w przestrzeni rosyjskojęzycznej: aspekt leksykalny

Newspeak and Anti-Newspeak in the Russian-speaking space: the lexical aspect

Jana LEWIŃSKA

Uniwersytet Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie / University of the National Education Commission, Krakow

E-mail: jana.levinskaia@doktorant.up.krakow.pl, 

Abstract: The article is devoted to the problems of Russian newspeak and anti-newspeak from the lexical perspective. The primary attention is paid to the analysis of lexical units that took root in the Russian discourse after 24 II 2022. The subject of the study is ideological and propagandistic newspeak, and also anti-newspeak as a language of resistance. The basic method of the paper is comparative analysis. As a result of the study, it was possible to show the main word-formation tendencies in the development of the two discourses.

Keywords: Newspeak, Anti-Newspeak, Ideology, Propaganda, Russia, Russian invasion of Ukraine

Wstęp

Problem nowomowy i antynowomowy zyskał szerokie odzwierciedlenie w badaniach humanistycznych. We współczesnych pracach uwaga w większej mierze zwrócona jest na korelację pojęć nowomowy z dyskursem ideologicznym i propagandowym. Z punktu widzenia rozwoju badań nad tym zagadnieniem można określić dwie tendencje. Pierwsza to analiza nowomowy jako zjawiska społecznego i politycznego. W takich badaniach nowomowa jest postrzegana jako wskaźnik reżimu totalitarnego. Ta ścieżka została rozwinięta na podstawie powieści George’a Orwella *Rok 1984*. W ramach tego podejścia nowomowa występuje jako narzędzie do ograniczenia myślenia:

Celem nowomowy było nie tylko dostarczenie środków odpowiednich do wyrażania światopoglądu oraz myśli właściwych dla zwolenników angsocu, lecz również uniemożliwienie swobody myślenia. Zakładano, że z chwilą gdy nowomowa wejdzie całkowicie do powszechnego użytku, a staromowa ulegnie zapomnieniu, jakkolwiek herezja myślowa – czyli odejście od zasad angsocu – stanie się całkowicie nierealna, przynajmniej jeśli chodzi o ujęcie jej w słowa. (G. Orwell).

W ramach drugiej tendencji analizowane są mechanizmy kształtowania mowy, języka i stylu w dyskursie politycznym (zob. I. Kamińska-Szmaj 2007; J. Bralczyk 2007).

Z punktu widzenia problemu nowomowy jako przykład można podać monografię Michała Głowińskiego *Nowomowa i ciągi dalsze*, w której autor rozwiązał lingwistyczne mechanizmy budowania nowomowy w przestrzeni polskojęzycznej (zob. M. Głowiński 2009). To podejście pozwala zbadać nowomowę samą w sobie, a mianowicie zasady jej funkcjonowania. Nowomowa zawsze jest ukierunkowana na tworzenie czarno-białej wizji świata, ugruntowanie dychotomii my-oni, swój-obcy, wróg-przyjaciół. Głowiński wskazuje:

W nowomowie najistotniejsze jest nieustanne narzucanie wartości – już na poziomie języka. W jej obrębie wszystko ma być oznaczone znakiem wartościującym, dodatnim lub ujemnym, zawsze jednak wyrazistym i jednoznacznym – tak dla mówiącego, jak słuchacza. (M. Głowiński 2009: 34).

Istotnym problemem pozostaje zatem kwestia sposobów i mechanizmów funkcjonowania nowomowy. Trzeba tutaj zwrócić szczególną uwagę na różne sposoby rozwoju nowomowy w dyskursie ideologicznym i propagandowym. Konieczność zwrócenia uwagi na ten problem wynika z faktu, że idee propagandy i ideologii (pomimo wspólnego celu) mogą się od siebie różnić. Zazwyczaj propaganda naśladuje tezy ideologii, ale czasami można zaobserwować asynchronię między tymi dwoma dyskursami. Jednym z zadań niniejszego artykułu jest zatem podjęcie próby pokazania różnicy między nowomową ideologiczną i propagandową na przykładzie analizy dyskursu używanego we współczesnej Rosji.

W badaniach nowomowy duże znaczenie ma również analiza języka oporu, a mianowicie mechanizmów wykorzenienia języka ideologii i propagandy. W dyskusjach akademickich problem definiowania i analizowania języków oporu jest nadal aktualny. W pracach A. Wierzbickiej zjawisko to nazywano samoobroną językową, która przejawia się przede wszystkim w społeczeństwach totalitarnych:

Samoobrona językowa w ustroju totalitarnym lub paratotalitarnym polega na znajdowaniu sposobów wyrażania (w mniej lub bardziej stałej formie) tych emocji, postaw i myśli, które w kraju zdominowanym przez ostrą kontrolę polityczną nie mogą być wyrażone wprost. (A. Wierzbicka 1990: 6)

Innymi słowy, samoobrona językowa przyczynia się do stworzenia języka podziemnego, który „jest formą narodowej samoobrony przed efektami długofalowej propagandy prania mózgów” (A. Wierzbicka 1990: 6). Jednocześnie stopień „podziemia” zależy bezpośrednio od stopnia totalitaryzmu władz. Samoobrona językowa może więc być wyrażona w różny sposób. Może to być zarówno język podziemny, jak i język publiczny. Język podziemny był analizowany głównie w kontekście epoki komunizmu, jednak sama koncepcja języka oporu pozostaje przedmiotem dyskusji (zob. *Teksty drugie*). W czasach współczesnych wraz z rozwojem mediów powstają rozmaite formy publicznych języków oporu.

W niniejszej pracy nacisk położony jest nie tyle na aspekty teoretyczne, ile na analizę rosyjskiej nowomowy i antynowomowy. Pojęcie antynowomowy jest rozumiane tutaj jako język oporu wobec nowomowy. Należy podkreślić, że w przeciwieństwie do nowomowy problem rosyjskiej antynowomowy nie doczekał się szerokiego

opracowania w literaturze badawczej. Jeśli chodzi o nowomowę, warto zauważyć, że po inwazji Rosji na Ukrainę temat ten nabrał nowego znaczenia, co przejawia się w powstawaniu projektów medialnych zajmujących się badaniem oraz krytyczną analizą rosyjskiej nowomowy. Na przykład są to projekty rosyjskich niezależnych mediów – Meduzy *Сигнал* (*Sygnal*) o „dziennikarskich i propagandowych kliszach, którymi się manipuluje”¹ i Mediazony *Słownik nowej rzeczywistości* o nowych słowach w rosyjskim dyskursie². Warto wspomnieć raport Rosyjskiej Służby Radia Wolna Europa (Radia Swoboda) o nowych słowach czasów „operacji specjalnej”³ oraz materiał Ukrainera o słowniku rosyjskiej nowomowy⁴ i inne.

Te inicjatywy pokazują, że nowomowa i antynowomowa pozostają dynamicznymi zjawiskami językowymi, których rozwój wymaga dalszych badań. W związku z tym w niniejszej pracy podjęto próbę leksykalnej analizy obu języków. Celem artykułu jest określenie nowych jednostek leksykalnych zarówno w nowomowie, jak i w antynowomowie w przestrzeni rosyjskojęzycznej, zwłaszcza tych, które rozwinęły się po 24 lutego 2022 roku. Zostanie podjęta próba porównania mechanizmów funkcjonowania obu języków.

1. Kontekst rosyjski: nowomowa a antynowomowa

Nowomowa jako pojęcie kojarzy się głównie ze społeczeństwem dystopijnym, społeczeństwem strachu, lęku i totalitaryzmu. Zadaniem niniejszej analizy nie jest odpowiedź na pytanie, czy współczesna Rosja jest totalitarna? Należy jednak zwrócić uwagę na badania z zakresu nauk politologicznych i społecznych, które coraz więcej uwagi poświęcają problemowi transformacji rosyjskiego autorytaryzmu, przechodzącego w totalitaryzm. Za przykład może posłużyć praca Lwa Gudkova *Возвратный тоталитаризм* (zob. L. Gudkov 2022). Ponadto, w kulturze rosyjskiej regularnie pojawiają się symbole lęku przed totalitaryzmem, wizualizacje społecznego strachu. Temat ten zasługuje na oddzielną analizę. Niemniej jednak na dystopijny charakter społeczeństwa rosyjskiego wskazuje nie tylko perspektywa geopolityczna, ale również przejawy w sferze kulturowej i medialnej. Jednym z przejawów tej dystopii jest nowomowa, która pełni funkcję narzędzia kontroli narracyjnej i manipulacji językowej. W odpowiedzi na ten proces pojawia się antynowomowa – forma oporu wobec języka władzy, próbująca przywrócić autonomię dyskursu i zdemaskować mechanizmy nowomowy.

¹ *Signal*, (URL <https://getsignal.news/>) [Pobrano 1.04.2024].

² Konstantinova, A./ D. Treshchanin (2023), „*Anglosaksy*”, „*khunta*” i „*tsentry prinyatiya resheniy*”. *Slovar' novoy real'nosti*, (URL <https://zona.media/article/2023/01/08/dictionary>) [Pobrano 1.03.2024].

³ Medvedev, S. (2022), *Yazyk voyny*, (URL <https://www.svoboda.org/a/yazyk-voyny-efir-v-18-05-/31938721.html>) [Pobrano 1.04.2024].

⁴ *Slovar' rossiyskogo novoyaza* (2022), (URL <https://ukrainer.net/slovar-ros-novoiaza/>) [Pobrano 1.04.2024].

1.1. Nowomowa ideologiczna i propagandowa

Na początku warto rozróżnić pojęcia nowomowy ideologicznej i propagandowej w przestrzeni rosyjskojęzycznej. Historiografia nie oferuje jednolitej koncepcji dotyczącej konstruowania ideologicznej nowomowy w Rosji, jednak przemówienie Putina w Monachium w 2007 roku jest powszechnie uważane za początek rozwoju retoryki ideologicznej. Kolejnym punktem zwrotnym był rok 2012, uznany za rok protestów i zawierania sojuszu ideologicznego między państwem a Cerkwią:

Przed „przemówieniem monachijskim” z 2007 r. termin „nowomowa” rzadko był kojarzony z działalnością polityczną rosyjskich władz. [...] Po „monachijskim przemówieniu”, a zwłaszcza po protestach w zimie 2011/2012, rozpowszechnianie niezbędnych znaczeń stało się priorytetem dla władz. Wielobiegunowy świat, patriotyzm i „zjednoczenie Krymu z Rosją” wraz z tradycyjnymi wartościami pojawiły się właśnie w tym czasie – nie jako pewne zjawiska życiowe, ale jako słowa, które nagle nabrały wielkiego znaczenia. A dokładniej, same słowa stały się fenomenem życia⁵. (tłum. autora)

Aktywizacja rozwoju ideologicznej nowomowy nastąpiła podczas trzeciej kadencji Putina. Ten okres charakteryzuje się zmianą polityki geopolitycznej:

Podczas trzeciej kadencji Putina (2012–2018) taka terminologia nabrała charakterystycznych cech funkcjonalnych nowomowy: nie pozwalała myśli obrać „niewłaściwej” drogi. Oprócz nowomowy, synchronizacja tematów i zwiększone finansowanie prorządowych mediów, niszczenie niezależnych mediów, prawa dotyczące „fejków”, „zagranicznych agentów”, ekstremizmu i wielu innych narzędzi pomogły w promowaniu nowych znaczeń i wartości⁶. (tłum. autora)

W czasach współczesnych nowomowa ideologiczna kształtuje się w Rosji za pośrednictwem narzędzi ustawodawczych. Chodzi tu przede wszystkim o dwa podstawowe dokumenty, które w zawołowany sposób wprowadzają ideologię w Rosji. Po pierwsze jest to *Strategia Bezpieczeństwa Narodowego* przyjęta w 2021 roku⁷. Po drugie jest to *Ustawa o obronie wartości tradycyjnych*⁸. Oprócz tego w kontekście rosyjskiej inwazji na Ukrainę są to publiczne przemówienia i ustawy.

Nowomowa propagandowa rozwija się głównie na poziomie medialnym. Naśladuje ona język ideologii, ale jednocześnie funkcjonuje na podstawie własnych zasad. Celem nowomowy propagandowej jest ukształtowanie ideologicznego światopoglądu społecznego na podstawie stworzenia wyrazistych wizerunków wroga. Ten cel osiąga

⁵ Amzin, A. (2022), *Novoyaz* (URL us10.campaign-archive.com/?u=ff4a009ba1f59d865f0301f85&id=bc6d02c2b5) [Pobrano 1.04.2024].

⁶ Tamże.

⁷ Zob. *Ukaz Prezidenta Rossiyskoy Federatsii ot 02.07.2021 № 400 “O Strategii natsional'noy bezopasnosti Rossiyskoy Federatsii”*, (URL <http://publication.pravo.gov.ru/Document/View/0001202107030001>) [Pobrano 1.03.2024].

⁸ *Ukaz Prezidenta Rossiyskoy Federatsii ot 09.11.2022 g. № 809*, (URL <http://www.kremlin.ru/acts/bank/48502>) [dostęp 1.03.2024].

się za pomocą metod takich jak neologizacja, neosemantyzacja, eufemizacja itp. Prowadzi to do wzmocnienia mowy nienawiści na podstawie ukształtowania dychotomii. Ideologiczna nowomowa opiera się na użyciu oficjalnego, akceptowalnego słownictwa, pozbawionego emocjonalnie żywych wyrażen. Tymczasem nadaje ona ton przed rozwojem propagandowej nowomowy, która może zmieniać się w zależności od celów.

1.2 Antynowomowa

Antynowomowa to przede wszystkim język oporu wobec nowomowy i cenzury. Język ten kształtuje się jako reakcja na ideologię i propagandę. Trzeba zaznaczyć, że po rosyjskiej inwazji na Ukrainę w medialnej przestrzeni rosyjskojęzycznej pojawiło się pojęcie *оппоз* („opomowa”), czyli język opozycji⁹. Aby scharakteryzować ten język, warto odwołać się do podstawowych cech dyskursu opozycyjnego. Opozycja w systemie Teuna van Dijka jest producentem konkurencyjnego dyskursu wobec dyskursu dominującego (zob. A. Teun van Dijk 2008). Jednak w kontekście rosyjskim dyskurs opozycyjny ciężko uznać za język konkurencyjny z powodu cenzury. Niezależne od tego, że antynowomowa i „opomowa” są zbliżonymi pojęciami, w niniejszej pracy używane jest pojęcie antynowomowy.

Rosyjska antynowomowa może być scharakteryzowana poprzez trzy przejawy. Po pierwsze, jest to stworzenie własnego słownictwa. W rosyjskojęzycznej przestrzeni opozycyjnej jest to przede wszystkim leksykon liberalny (zob. I. Levontina/A. Shmelev 2009). Po drugie, jest to opór wobec cenzury i eufemizacji, dążenie do zdyskredytowania ideologicznych mitologemów i mówienie o tym, co władze ukrywają lub zniekształcają¹⁰. Dotyczy to zarówno tematyki – często skoncentrowanej na oporze wobec reżimu Putina – jak i strategii demaskowania jego propagandy. Po trzecie, jest to emocjonalność. Antynowomowa z natury jest emocjonalna, zawierająca niekiedy elementy języka nienawiści w stosunku do dyskursów propagandowych. W pewnym sensie nowomowa i antynowomowa mogą wykazywać pewne podobieństwa, ponieważ działają jako antypody. Jednak należy pamiętać, że intencje tych dwóch języków są zupełnie różne.

2. Konstruowanie dychotomii

Nowomowa zawsze opiera się na dychotomiach, co odbywa się nie tylko poprzez mechanizmy ideologiczne, ale także poprzez konstrukcje gramatyczne. W eseju na temat nowomowy Orwell podkreślił:

Co więcej, każdy wyraz – to również stosowało się w teorii do absolutnie wszystkich – mógł przyjąć znaczenie przeciwstawne po dodaniu przedrostka bez- lub zyskać na natężeniu dzięki przedrostkowi plus-, albo, dla większej intensywności, przedrostkowi dwa plus- (G. Orwell).

⁹ Amzin, A. (2023), *Rossijskaya propaganda govorit na novoyaze. A oppositsiya — na oppoyaze?*, (URL <https://meduza.io/feature/2023/04/09/rossiyskaya-propaganda-govorit-na-novoyaze-a-oppositsiya-na-oppoyaze>) [Pobrano 1.04.2024].

¹⁰ Tamże.

W rosyjskiej nowomowie i antynowomowie można zauważyć tendencje dodawania do słów przedrostków takich jak *de* (*de-*) i *не* (*nie-*), mających na celu tworzenie znaczenia negacji (*nie-*) albo usunięcia, wyeliminowania czegoś (*de-*).

Przykładami z przedrostkiem *не* (*nie-*) są pojęcia takie jak *недружественные страны* (*nieprzyjazne kraje*), *нежелательные организации* (*niepożądane organizacje*), które aktywnie weszły do dyskursu prawnego wraz z intensyfikacją ideologiczną. Należy zauważyć, że *список недружественных стран* (*lista krajów nieprzyjaznych*) została utworzona w 2021 roku. Jednak lista zaczęła być w pełni stosowana w 2022 roku po rosyjskiej inwazji. Lista niepożądanych organizacji istnieje od 2012 roku. Ze względu na fakt, że działalność takich organizacji jest w Rosji zabroniona, sam termin można uznać za eufemizm.

Tendencja do użycia przedrostka *de* (*de-*) wzmocniła się po rosyjskiej inwazji na Ukrainę. W przemówieniu 24 lutego 2022 roku Putin wyjaśniał przyczyny inwazji poprzez pojęcia takie jak *денацификация* (*denazifikacja*) i *демилитаризация* (*demitaryzacja*)¹¹. Z kolei użycie tych pojęć przyczyniło się do aktywizacji modelu słowotwórczego z wykorzystaniem przedrostka *de-* w przestrzeni rosyjskojęzycznej. W stosunku do Ukrainy propagandyści zaczęli aktywniej używać szeregu pojęć takich, jak *дебандеризация* (*debanderyzacja*), *дефашизация* (*defaszycacja*), *дешаитанизация*, *десатанизация* (*deszatanizacja*) itp. Wszystkie te pojęcia zawierają wyraźny charakter negatywny, bazujący na mowie nienawiści. W odniesieniu do Zachodu stosowane są pojęcia, takie jak *деевропеизация* (*deeuropaizacja*), *девестернанизация* (*dewesternizacja*), *дезападизация* (*dezachodyzacja*), *девалютизация* (*dewalutyzacja*), *дедолларизация* (*dedolaryzacja*). Tendencja ta znalazła odzwierciedlenie w tworzeniu pojęć takich jak *демакдоналдизация* (*demcdonaldyzacja*), *деикеизация* (*deikeazacja*), *декокаколаизация* (*decocacolaizacja*) itp. Jednocześnie ten model słowotwórczy rozprzestrzenił się również w sferze postaw światopoglądowych. Chodzi tu o pojęcia takie jak *деукраинизация* (*deukrainizacja*), *депедофилизация* (*depiedofilizacja*), *деЛГБТизация* (*deLGBTyzacja*) itp.

W dyskursie opozycyjnym również aktywizował się słowotwórczy model przez przedrostek *de-*. W pewnym sensie w antynowomowie można to scharakteryzować jako funkcję obronną. Większość pojęć używanych w języku oporu wiąże się z pragnieniem obalenia reżimu Putina, wyeliminowania sowieckich i imperialnych narracji i zakończenia wojny. Za przykłady mogą być uznawane pojęcia, takie jak *депутинизация* (*deputinizacja*), *декоммунизация* (*dekominizacja*), *десоветизация* (*desowietyzacja*), *деимпериализация* (*deimperialyzacja*), *деколонизация* (*dekolonizacja*), *демобилизация* (*demobilizacja*), *денуклеаризация* (*denuklearyzacja*) itp.

Przedstawiony model słowotwórczy przyczynia się do wzmocnienia dychotomii w społeczeństwie. Celem nowomowy jest usprawiedliwienie wojny i chęć wykluczenia zachodnich symboli z przestrzeni publicznej, podczas gdy celem antynowomowy jest dążenie do zakończenia wojny i krytyka kremłowskiego reżimu.

¹¹*Obrashchenie Prezidenta Rossijskoj Federacii* (2022) (URL <http://kremlin.ru/events/president/news/page/91>) [Pobrano 1.04.2024].

3. Eufemizacja i hiperbolizacja

Problem eufemizacji w dyskursie rosyjskim został szeroko opracowany w badaniach. W pewnym sensie występuje to jako podstawowa cecha dowolnej nowomowy:

Jedną z ważniejszych właściwości nowomowy [...] jest manipulowanie eufemizmami i hiperbolami. Ich użycie uzależnione jest od typu kontekstu. Regułę posługiwania się nimi można sformułować tak: gdy mowa o własnych kłopotach, a zwłaszcza o decyzjach (przede wszystkim gospodarczych), które nie mogą nikogo uradować, występują eufemizmy; gdy mowa zaś o kłopotach przeciwnika, wówczas można się spodziewać serii hiperbol. (M. Głowiński 2009: 22)

W kontekście retoryki rosyjskiej jest dużo eufemizmów zarówno w dyskursie gospodarczym, jak i wojennym. Najbardziej znanymi przykładami w sferze gospodarczej są pojęcia: *корректировка* (korygowanie) zamiast *рост цен* (wzrost cen), *негативный рост* (ujemny wzrost) zamiast *падение экономических показателей* (spadek wyników gospodarczych), *внешние ограничения* (zewnętrzne ograniczenia) zamiast *санкции* (sankcje), *пик роста напряженности на рынке труда* (szczytowy wzrost napięcia na rynku pracy) zamiast *безработица* (bezrobocie) itp. Wszystkie te przykłady były przeanalizowane zarówno w materiałach rosyjskojęzycznych, jak i polskojęzycznych.

Jak twierdzi lingwista Leibov, słowa w rękach propagandy działają jako mechanizmy kłamstwa:

Współczesny język propagandy jest potworny i destrukcyjny, jest destrukcyjny dla odbiorców i dla mówiącego tym językiem. Każdy autorytarny, a tym bardziej totalitarny reżim zbudowany jest na przemocy i kłamstwie, a są to dwa elementy nierozzerwalnie ze sobą związane. Mechanizmem przemocy są środki fizyczne, w tym ludzie, a mechanizmem kłamstwa są słowa (A. Cherkasov 2022)¹².

Wraz z rosyjską inwazją wzmocniły się również eufemizmy wojenne. Samo pojęcie wojny zostało podmienione pojęciem *специальная военная операция* (specjalna operacja wojskowa), także *спецоперация* (specoperacja), *СВО* (SWO). Trzeba tu dodać, że w 2008 roku wojna w Gruzji była określona jako *операция по принуждению к миру* (operacja egzekwowania pokoju). Należy zauważyć, że w dyskursie ideologicznym podczas wojny w Ukrainie dopuszczalne stało się używanie pojęcia *войны*, ale wyłącznie w kontekście NATO. Wyjaśnia to fakt, że na poziomie rosyjskiej ideologii wojna w Ukrainie jest przedstawiana jako konfrontacja z NATO, natomiast w stosunku do Ukrainy jest używane pojęcie *освобождение* (wyzwolenie). Świadczy to o tym, że w pryzmacie ideologicznym Ukraina dalej jest postrzegana jako część *русского мира* (świata rosyjskiego). Należy podkreślić, że na poziomie propagandowym istnieje większa intencja wzmocnienia wizerunku Ukrainy jako wroga. Jest to wzmocnione przez tendencję do używania pojęcia *укрофашизм* (ukrofasyzm) itp.

¹² Cyt. za Cherkasov, A. (2022), *Kak novoyaz kremlevskoj propagandy sozdaet al'ternativnyy kartinu mira* (URL <https://www.currenttime.tv/a/novoyaz-kremlevskoy-propagandy-smotriv-oba/32031577.html>) [Pobrano 1.03.2024].

Za jeden z podstawowych przykładów rosyjskich eufemizmów wojennych może posłużyć pojęcie *освобожденные территории* (terytoria wyzwolone). Ten eufemizm nie jest nowy i nadal jest aktywnie wykorzystany w nowomowie rosyjskiej. W pewnym sensie działa to jako magiczność w rozumieniu Głowińskiego:

W nowomowie wielką rolę odgrywa żywioł magiczności. Słowa nie tyle odnoszą się do rzeczywistości, nie tyle ją opisują, co ją tworzą. To, co zostało autorytatywnie wypowiedziane, staje się rzeczywiste. [...] Innymi słowy: magiczność to mówienie o stanach pożądanym w taki sposób, jakby one były stanami rzeczywistymi (M. Głowiński 2009: 14).

Taka magiczność przejawia się w tym poprzez pojęcie *освобождение* (wyzwolenie), które jest wykorzystane przez propagandystów w celu tworzenia światopoglądu społecznego. W kontekście magiczności należy także wskazać na dążenie to sakralizacji wojny przez użycie pojęć takich jak *священная военная операция* (święta operacja wojskowa) albo *священная война* (wojna święta). Należy dodać, że w celu utrzymania magiczności w nowomowie rosyjskiej są używane slogany bazujące na narracjach radzieckich. Chodzi tu o takie slogany jako *за победы, за мир, за наших, за Россию, фашизм не пройдем, всё для победы* (za zwycięstwo, za pokój, za Rosję, nie dla faszyzmu, wszystko dla zwycięstwa) itp. Cały ten przekaz odsyła do pamięci narodowej dotyczącej narracji z II wojny światowej. Elementy graficzne również są wykorzystywane w celach propagandowych, czego przykładem jest użycie łacińskiej litery Z w hasłach takich jak *за победы*. Symbol ten stał się znakiem rosyjskiej agresji i jednym z narzędzi propagandy wojennej, szeroko wykorzystywanym w oficjalnej narracji.

W badaniach nad rosyjską nowomową większy nacisk kładzie się na eufemizację niż na hiperbolizację. Hiperbole funkcjonują na dwa sposoby. Z jednej strony są one wykorzystywane do wyolbrzymiania porażek przeciwnika. Z drugiej strony do wyolbrzymiania własnych tak zwanych sukcesów. Oba przypadki mają miejsce w rosyjskiej nowomowie. W dyskursie ideologicznym przejawia się to w intensyfikacji retoryki dotyczącej tzw. *ekstremistów i agentów zagranicznych*. Obecnie oba te pojęcia wykroczyły poza swoje pierwotne znaczenie, obejmując szeroki zakres interpretacji. Mechanizm hiperbolizacji sprawia, że stopniowo tracą one swoją pierwotną definicję, stając się na tyle pojemne, że mogą obejmować szeroki krąg osób i instytucji, niezależnie od ich rzeczywistych działań czy intencji. W dwóch przypadkach można to oceniać jako dążenie do ugruntowania obrazu wroga wewnętrznego. W kontekście ukształtowania wizerunku wroga zewnętrznego przykładem może być tendencja do nadania Zachodowi cech *деструктивной идеологии* (destrukcyjnej ideologii) itp. Manewrowanie między eufemizacją a hiperbolizacją stanowi kluczowy mechanizm rosyjskiej nowomowy.

4. Neologizacja i mowa nienawiści

Wraz z wybuchem wojny w Ukrainie w dwóch dyskursach na poziomie konwersacyjnym pojawiły się nowe tendencje leksykalne związane z tematyką światopoglądową.

Należy zauważyć, że w dwóch przypadkach zauważalne są tendencje do stosowania elementów mowy nienawiści na podstawie emocjonalnej intencji dyskredytującej. W większej mierze tendencje te dotyczą języka potocznego.

Zarówno w nowomowie jak i antynowomowie potocznej są to pojęcia dotyczące nadania przeciwnikowi cech negatywnych. Model słowotwórczy polega tu na metodzie złożenia wyrazów. W nowomowie są to na przykład pojęcia takie jak:

- *Нетвойняшка/нетвойнисты* („niedlawojniści”) – o tych, którzy są przeciwko wojnie. Wyrazy te odwołują się do hasła *нет войне* (*nie dla wojny*).
- *Нацифисты* („nazifiści”). Formacja słowa polega na połączeniu dwóch wyrazów *nazista* i *pacyfista*. To apel do tych, którzy sprzeciwiają się wojnie i wspierają Ukrainę.
- *Мнестыдновец/мнестыдник* („wstydziarz”). Wyrazy te pochodzą od słów *мне стыдно* (*wstydzę się*), które powstały jako reakcja na wojnę, wyrażająca się w poczuciu wstydu i winy.
- *Поехавшие* („powyjeżdżani”). Z fonetycznego punktu widzenia wyraz ten niesie ze sobą wyraźne negatywne konotacje w stosunku do osób, które opuściły Rosję po inwazji lub ogłoszeniu mobilizacji. Powstaje na zasadzie gry fonetycznej – przypomina neutralne *уехавшие* (ci, którzy wyjechali), ale przedrostek *по-* (*po-*) nadaje mu pejoratywny wydźwięk, sugerując ocenę tego wyjazdu jako niewłaściwego. Efekt ten wzmacnia odniesienie do form potocznych, w których *по-* (*po-*) często nadaje słowom deprecjonujące znaczenie (*понаехали, понастроили* itp.).

Z kolei w antynowomowie można także zauważyć tendencje leksykalne do określania przeciwnika. Oto niektóre z nich:

- *Завоенец/завойнист* („zawojnista”). O tych, którzy wspierają wojnę. Pochodzi od wyrazu „za wojną”.
- *Зетник* („zetowiec”). Wyraz ten się pojawił w związku z rosyjską symboliką inwazji, z których najbardziej rozpoznawalna jest łacińska litera Z.
- *Освободятлы* („oswobodziciele”). Wyraz ma lekceważące zabarwienie wobec tych, którzy wierzą w ideę wyzwolenia albo bezpośrednio biorą udział w wojnie po stronie rosyjskiej. Składa się z wyrazów *освободить* i *дятел*. W mowie nieformalnej *дятел* oznacza donosiciela.
- *Невсетакодназначенцы/неоднозначенцы/неоднозначники* („niejednoznaczniści”). Wyrazy pochodzą od słów *не все так однозначно* (*nie wszystko jest tak jednoznaczne*). Określają osoby, które przyjmują niejednoznaczną postawę wobec wojny, unikając jasnego opowiedzenia się po którejkolwiek ze stron.
- *Мобики/чмобики* („mobiki”). Dwa wyrazy stosowane w odniesieniu do rosyjskich osób zmobilizowanych. Oba rzeczowniki mają lekceważący wydźwięk. Słowo *мобик* jest tworzone na podstawie metody sufiksальной. *Чмобик* to skrót od kombinacji słów *частично мобилизованный* (*częściowo zmobilizowany*). Słowo to opiera się na współbrzmieniu z innym negatywnie

nacechowanym wyrazem – *чмо*, którego znaczenie to „bezwartościowa, moralnie i fizycznie zdegradowana osoba.

Należy zauważyć, że istnieje wiele przykładów neologizacji, jedynie część z nich została zidentyfikowana w ramach przedstawionego artykułu. Jednak przykłady te pokazują intensyfikację słowotwórstwa w okresie wojennym.

Podsumowanie

Rosyjska inwazja na Ukrainę spowodowała zmiany w języku i mowie, co po raz kolejny potwierdza, że język jest żywą całością, reagującą na wszelkie zmiany w społeczeństwie. Temat ten z pewnością zasługuje na osobne i bardziej szczegółowe omówienie i analizę. Warto podkreślić, że nowomowa i antynowomowa, abstrahując od ich celów i treści, często rozwijają się w podobny sposób. Różnica polega na tym, że nowomowa dąży do celów ofensywnych, podczas gdy antynowomowa dąży do celów defensywnych. W obu językach można znaleźć podobne konstrukcje słowotwórcze, elementy mowy nienawiści, chęć przedstawienia przeciwnika w obraźliwym świetle. Przede wszystkim jest to spowodowane konfrontacją światopoglądową.

W przeciwieństwie do nowomowy antynowomowa nie ma scentralizowanej kontroli. W zależności od dyskursu, kontekstu, celów, może się różnić. Pod wieloma względami na kształtowanie się rosyjskiej antynowomowy miał wpływ ukraińskiej zyczny dyskurs. Problem ten może być interesującym zagadnieniem do dalszych badań.

Kształtowana przez lata rosyjska propaganda trwale pozbawiała społeczeństwo możliwości wyboru. Nowomowa opierała się przede wszystkim na powtarzaniu, na stałym budowaniu światopoglądu społecznego. W pewnym sensie wyjaśnia to, dlaczego antynowomowa jest czasami bezsilna. Do wewnętrznych problemów rosyjskiej antynowomowy można odnieść problem zróżnicowania, który czasami ma miejsce. Spowodowane to było między innymi emigracją Rosjan, co doprowadziło do dyskusji w rosyjskojęzycznej przestrzeni na temat *dobrych i złych Rosjan*. W pewnym sensie utrudnia to komunikację pomiędzy opozycyjnie nastawionymi Rosjanami. Niemniej jednak rosyjska antynowomowa jest zjawiskiem, które do tej pory nie doczekało się odrębnej refleksji. Warto przy tym pamiętać, że wszelkie badania, pomagające zbadać mechanizmy oporu, mogą przyczynić się do rozwoju strategii obrony przed dowolną propagandą.

Bibliografia

- Amzin, A. (2022), *Novoyaz* (URL us10.campaign-archive.com/?u=ff4a009ba1f59d865f0301f85&id=bc6d02c2b5) [Pobrano 1.04.2024].
- Amzin, A. (2023), *Rossijskaya propaganda govorit na novoyaze. A oppozitsiya — na oppoyaze?*, (URL <https://meduza.io/feature/2023/04/09/rossiyskaya-propaganda-govorit-na-novoyaze-a-oppozitsiya-na-oppoyaze>) [Pobrano 1.04.2024].

- Bralczyk, J. (2007), *O języku propagandy i polityki*. Warszawa.
- Cherkasov, A. (2022), *Kak novoyaz kremlevskoj propagandy sozdaet al'ternativnuyu kartinu mira* (URL <https://www.currenttime.tv/a/novoyaz-kremlevskoy-propagandy-smotri-v-oba/32031577.html>) [Pobrano 1.03.2024].
- Głowiński, M. (2009), *Nowomowa i ciągi dalsze*. Kraków.
- Gudkov, L. (2022), *Vozvratnyy totalitarizm*. Moskva.
- Kamińska-Szmaj, I. (2007), *Agresja językowa w życiu publicznym. Leksykon inwektyw politycznych 1918-2000*. Wrocław.
- Konstantinova, A./ D. Treshchanin (2023), „Anglosaksy”, „khunta” i „tsentry prinyatiya resheniy”. *Slovar' novoy real'nosti*, (URL <https://zona.media/article/2023/01/08/dictionary>) [Pobrano 1.03.2024].
- Levontina, I./ A. Shmelev (2009), *Liberalnyj leksikon*, Sankt-Petersburg.
- Medvedev, S. (2022), *Yazyk voyny*, (URL <https://www.svoboda.org/a/yazyk-voyny-efir-v-18-05-/31938721.html>) [Pobrano 1.04.2024].
- Obrashchenie Prezidenta Rossijskoj Federacii* (2022) (URL <http://kremlin.ru/events/president/news/page/91>) [Pobrano 1.04.2024].
- Orwell, G. *Rok 1984*. E-book.
- Signal*, (URL <https://getsignal.news/>) [Pobrano 1.04.2024].
- Slovar' rossiyskogo novoyaza* (2022), (URL <https://ukrainer.net/slovar-ros-novoiaza/>) [Pobrano 1.04.2024].
- Slovar' rossiyskogo novoyaza* (2022), (URL <https://ukrainer.net/slovar-ros-novoiaza/>) [Pobrano 1.04.2024].
- „Teksty drugie. Język i polityka” (1990), 4.
- Teun van Dijk, A. (2008), *Discourse and Power*, New York.
- Ukaz Prezidenta Rossiyskoy Federatsii ot 02.07.2021 № 400 “O Strategii natsional'noy bezopasnosti Rossiyskoy Federatsii”*, (URL <http://publication.pravo.gov.ru/Document/View/0001202107030001>) [Pobrano 1.03.2024].
- Ukaz Prezidenta Rossiyskoy Federatsii ot 09.11.2022 g. № 809*, (URL <http://www.kremlin.ru/acts/bank/48502>) [dostęp 1.03.2024].
- Wierzbicka, A. (1990), *Język antytotitalarny w Polsce: o pewnych mechanizmach samoobrony językowej*, (w:) „Teksty Drugie: teoria literatury, krytyka, interpretacja” 4, 5–30.